

T&T KLASSIEKEN / VERTAALDE TEKSTUITGAVEN

Middeleeuwen

Karel en Elegast

Beatrijs

Lanseloet van Denemarken (gevolgd door die Hexe)

Mariken van Nieumeghen

Lanceloet en het hert met de witte voet

Elckerlijc

Esopet

Esmoreit / Lippijn

Roelandslied

Tprieel van Troyen

Van den vos Reynaerde

Vijf sotternieën

Gloriant (gevolgd door De buskenblaser)

Floris ende Blancefloer

Renout van Montalbaen [De vier heemskinderen]

De borchgravinne van Vergi

Esbatement van den appelboom

De reis van Sint Brandaan

Theophilus

Zeventiende eeuw

G.A. Bredero, De klucht van de koe

G.A. Bredero, Spaanschen Brabander

G.A. Bredero, De klucht van de meulenaer

G.A. Bredero, Sijmen andersoeticheyt

P.C. Hooft, Warenar

J. Cats, Het Spaans heidinnetje

J. v.d. Vondel, Gijsbrecht van Amstel

J. v.d. Vondel, Joseph in Dothan

VAN KLASSE (18e t/m 20e eeuw)

Proza van Klasse, bloemlezing 18e/19e eeuw

P. Langendijk, Het wederzijds huwelijksbedrog

P. Langendijk, Don Quichot op de bruiloft van Kamacho

A.C.W. Staring, Jaromir / Marco

E.J. Potgieter, Jan, Jannetje en hun jongste kind

J.J. Slauerhoff, De laatste reis van de Nyborg

Kijk voor het actuele aanbod en het plaatsen van uw bestelling op www.taal-teken.nl

Ter inleiding

Joost van den Vondel schreef zijn *Gijsbrecht van Aemstel* als openingsstuk voor de eerste stenen schouwburg van Amsterdam. Aanvankelijk zou de première plaatsvinden op de tweede kerstdag van 1637, maar door het verzet van een aantal hervormde predikanten tegen de katholieke sfeer in het treurspel werd de opening uitgesteld tot 3 januari 1638. Ondanks deze aanloopproblemen werd de *Gijsbrecht* het meest gespeelde toneelstuk uit de Nederlandse literatuurgeschiedenis.

Na de première werd het stuk in 1638 nog dertien keer gespeeld. Daarna werd de *Gijsbrecht* vanaf 1641 ieder jaar rond de jaarwisseling een aantal keren opgevoerd. In de 20e eeuw gingen vele jaargangen middelbare scholieren uit het hele land in hun eindexamenjaar naar de *Gijsbrecht* in de Amsterdamse schouwburg. Deze traditie duurde tot 1968, hierna werd het spel in ieder geval in 1988 en 1991 nog een aantal keren gespeeld. Vondels tragedie moet duizenden keren zijn opgevoerd en - door de eeuwen heen - een miljoenenpubliek hebben gehad.

Het verhaal

De gebeurtenissen waarop de *Gijsbrecht* is gebaseerd zijn door Vondel vooral ontleend aan de veertiende-eeuwse geschiedkundige kronieken van W. van Gouthoeven. In het kort komt Vondels versie van het *Gijsbrecht*-verhaal op het volgende neer.

Soldaten van de Kennemers en de Waterlanders - resp. ten westen en ten noorden van Amsterdam - belegeren in december 1304 Amsterdam om wraak te nemen op *Gijsbrecht*. Men meende dat hij betrokken was bij de moord op Floris V in 1296. Op de kerstavond van 1304 vertrekken de belegeraars overhaast. Het gerucht wordt verspreid dat de twee vijandelijke aanvoerders onderling ruzie hebben gekregen. Een gevangen genomen vijandelijke spion vertelt bovendien dat vlak buiten de stad een schip met rijshout voor het grijpen ligt. De

Amsterdammers halen het schip verheugd de stad binnen, niet wetend dat zich onder de takken - waarmee ze het kasteel willen verwarmen - vijandelijk soldaten schuilhouden. Deze voorhoede opent de Haarlemmerpoort en laat de vijandelijke hoofdmacht binnen. Weldra is de stad bezet. Gijsbrecht vlucht na felle strijd - in Gods opdracht - met een aantal volgelingen naar Pruisen om daar een nieuw Holland te stichten.

We moeten bij het lezen van dit treurspel wel bedenken dat Vondel Amsterdam beschrijft zoals het er in de zestiende eeuw uitzag; dus als een flinke, welvarende koopmansstad. In werkelijkheid was Amsterdam in 1304 slechts een dorp. Ook wordt Gijsbrecht heldhaftiger en vitaler voorgesteld dan de vermoeide oude man die hij in werkelijkheid geweest moet zijn.

Vondel wilde niet slechts een belangrijke gebeurtenis uit Amsterdams verleden vertellen. Hij wilde ook, geheel passend in de Renaissancecultuur, de parallel tonen met de val - en het paard - van Troje, zoals de door Vondel bewonderde Romeinse dichter Vergilius die in de Aeneis beschreef.

En er is nog een ander tot de verbeelding sprekend wapenfeit waardoor Vondel is beïnvloed. In 1590 werd Breda op de Spanjaarden heroverd door zeventig soldaten, verstopt in een turfschip, de stad binnen te smokkelen. In de Gijsbrecht wordt de vijandelijke voorhoede de stad binnengehaald door ze onder een lading hout in 't Zeepaert te verbergen.

De vertaling

Het uitgangspunt bij de vertalingen in deze reeks literair-historische tekstuittgaven is een correcte, heldere weergave van de brontekst in eigentijds Nederlands te geven. Waar mogelijk werd het gepaarde rijm gehandhaafd, maar nauwkeurige inhoudelijke juistheid gaf bij iedere afweging de doorslag.

De grote en blijvende belangstelling van vele honderdduizenden lezers sinds 1982 heeft de behoefte aan deze uitgaven meer dan bewezen.

De aanvullende waarde van deze teksteditie t.o.v. de vele voorgaande geannoteerde uitgaven van de Gijsbrecht bestaat uit de parallel lopende vertaling in hedendaags Nederlands. Het - zeker voor scholieren - ook met talrijke woord verklaringen nog dikwijls moeilijk te doorgronden taalgebruik van Vondel wordt nu met een zijdelingse blik verduidelijkt. De aandacht wordt niet meer in de eerste plaats opgeëist door taalproblemen, maar kan geheel uitgaan naar het verhaal. Lezers die zich wel in de eerste plaats op de oude taal willen richten vinden in de vertaling snel hulp bij woordverklaringen en ingewikkeld zinsconstructies.

Een uitvoerige historische en letterkunde beschouwing zult u in deze, voor het voortgezet onderwijs bedoelde, uitgave niet aantreffen. We verwijzen u daarvoor o.a. naar de vele tekstedities van dit beroemde klassieke treurspel die eerder zijn verschenen en waarvan enkele hieronder worden genoemd.

Voor deze uitgave werd o.m. gebruik gemaakt van:

T. Terwey, C.G.N. de Vooy, L.M. van Dis, *Gysbecht van Aemstel, treurspel door Joost van de Vondel, 20e druk*; Groningen 1974

Joost van de Vondel, *Gysbreght van Aemstel*; met inleiding en aantekening door Mieke B. Smits - Veldt, Amsterdam 1994

Joost van den Vondel, *Gysbreght van Aemstel, de ondergang van zijn stad en zijn ballingschap*; opnieuw bewerkt en van inl. en aant. voorzien door W.A. Ornée, Zutphen 1979

Joost van den Vondel, *Gysbreght van Aemstel*, met aantekeningen van J.J. Mak, 's-Hertogenbosch 1956

Bij deze druk

De opmaak en indeling van deze druk is sterk gewijzigd, in de tekst zijn kleine verbeteringen aangebracht en spelfouten verwijderd.

Luciën de Jong, 2026

DEN HEERE HUIGH DE GROOT

GEZANT DER KONINGINNE EN KROONE VAN ZWEDEN ¹
BY DEN ALDERCHRISTELIJKSTE KONING, LUIDEWIJK VAN BOURBON,
KONING VAN VRANCKRIJCK EN NAVARRE.

Myn Heer,

Het rijzen van onzen nieuwen Schouwburgh, gevorderd door de heeren Weesvaders, en inzonderheid door den yver des Raedsheeren Nikolaes van Kampen, niet onbedreven in Bouwkunst, en liefhebber van alle fraeie geesten en wetenschappen, dede onzen lust rijzen, om dat aanzienelijck gebouw in te
5 wijen met eenigh werck, dat deze stad en burgerij moght behaegen: waerom wy voor onze stoffe uitkoozen de jammerlijke verwoesting van Aemstelredam, en ballingschap van Gysbreght van Aemstel, doenmaels heer der zelve stede:

10 *Genus à quo principe nostrum*
 De rechte stam van Amsterdam

Het is kennelijck dat d' aloude dichters pooghden de ghedichten den volcke smaeckelijck te maecken met zaecken te ververschen, die hunne vorsten en voorouderen betroffen. Homeer verhief de daeden en rampen der
15 Grieken, zijne landslieden, en trompette wat gedurende en na het belegh van Troje gebeurde. Maro² geleide Aeneas, na Priams ondergang, van Xanthus aen de Tiber, en huwde het Latijnsche aan het Trojaansche geslacht, waaruit de Romers zich roemen gesproten te zijn. Silius voert den Punischen, Lukaen den burgerlijcken oorlogh.

20 De poëten onzer eeuwe volgen der aelouden voerstappen. Tasso doet der Christenen ooren na hem luisteren, terwijl hy Buljons Christelijcke dapperheid voor Ieruzalem zingt. Ronsard kittelt de Vrancken met zijnen Francus, Hektors oir, den stam der Fransche koningen: en Hooft de drost van Muiden streekt d' Amsterlanders en zijn geboortestad in Velzens treurspel, met de voorspelling
25 van de Vecht; en de Baethouwers³ met zijnen Baeto, der Katten vorst, waer van de Baethouwers, nu Hollanders genoemd, hunnen oirsprong rekenen.

¹ *Hugo de Groot, rechtsgeleerde en staatsman, leefde als balling in Frankrijk; in 1634 werd hij door de Zweedse koningin benoemd tot gezant aan het Franse hof.*

² *De schrijver Vergilius (volledige naam: Publius Vergilius Maro)*

³ *Vondel maakt hier een woordspeling met de begrippen: Batouwers (Batavieren) - Baethouwers (baat-hebbers, winstmakers)*

**AAN DE HEER
HUGO DE GROOT**

GEZANT VAN DE ZWEEDSE KONINGIN
BIJ DE ALLERCHRISTELIJKSTE KONING, LODEWIJK VAN BOURBON,
KONING VAN FRANKRIJK EN NAVARRA.

Mijnheer,

De bouw van onze nieuwe schouwburg, bevorderd door de regenten van het Burgerweeshuis, en vooral door de inzet van raadsheer Nicolaas van Kampen, die niet onbedreven is in de bouwkunst en een liefhebber is van alle schone kunsten en wetenschappen, wekte bij ons de lust op dit aanzienlijke gebouw in
5 te wijden met een toneelstuk dat de stad en de burgerij zal bevallen. Daarom kozen wij als onderwerp de jammerlijke verwoesting van Amsterdam en de ballingschap van Gijsbrecht van Amstel, de toenmalige heer van deze stad:

Genus a quo principe nostrum: ¹
10 *De rechte stam van Amsterdam*

Het is algemeen bekend dat de dichters uit de Oudheid probeerden hun dichtwerken voor het volk aantrekkelijk te maken door verhalen over hun vorsten en voorouders opnieuw te vertellen.

Homerus verheerlijkte de daden en de rampen van de Grieken, zijn
15 voorouders, en maakte alom bekend wat er gedurende en na het beleg van Troje gebeurde. Vergilius vertelt hoe Aeneas, na de ondergang van Priamus, naar de Tiber reisde waarna uit dit Latijns - Trojaanse huwelijk de Romeinen voortgekomen zijn. Silius schrijft over de Punische oorlog en Lucanus over de burgeroorlog.

20 De dichters van onze eeuw volgen hun eeuwenoude voetstappen. Tasso dwingt de oren der Christen naar hem te luisteren als hij Bouillons christelijke heldhaftigheid bij Jeruzalem bezingt. Ronsard kietelt de Franken met zijn Francus, Hector's afstammeling, de voorvader van de Franse koningen.

En Hooft, de drost van Muiden, streelt de Amsterdammers en zijn geboortestad in het treurspel over Geeraerd van Velzen met de voorspelling
25 van de grote strijd, en ook de Batavieren in zijn Baeto, de vorst der Katten, van wie de Batavieren - die nu Hollanders worden genoemd - menen af te stammen.

¹ *Van wie ons geslacht afstamt*

EERSTE BEDRIJF

GYSBREGHTVAN AMSTEL

- Het hemelsche gerecht heeft zich ten lange lesten
Erbarremt over my, en mijn benaeuwde vesten,
En arme burglary; en op mijn volcx gebed,
En dagelix geschrey, de bange stad ontzet.
- 5 De vyand, zonder dat wy uitkomst durfden hopen,
Is, zonder slagh of stoot, van zelf het veld verlopen.
Mijn broeder jaeght hem na. Zy neemen vast de wijck,
En vlughten haestigh langs de Haerelemmer dijk.
Zoo stuift de zee voor wind met haer gedreve golven.
- 10 Zoo zagh men menighmael een kudde wreede wolven,
En felle tigers vlien, voor 't ysselijck geschreeuw
Van aller dieren vorst, den hongerigen leeuw,
Om niet al levendigh en versch te zijn verslonden
Van hem, die op zijn jaght geen aes en had gevonden.
- 15 Hoe snel, hoe onverziens is deze kans gedraeit?
Alhier, daer 't leger lagh, is 't veld alsins bezaeit
Met wapens en geweer, verbaest van 't lijf gereten,
Van ingebeelden schrick, en uit der hand gesmeeten.
Om zonder hindernis te vlieden langs den wegh.
- 20 Ia op 't verjaeren zelf van 't jaerige beleg
Word d' afgestrede muur van 't lang beleg ontslaegen.
Hoe zal het gansche land van ons verlossing waegen.
De Kermerlander had met Waterlander dier
Gezwoeren duizendwerf, dat hy met zwaerd en vier
- 25 Vernielen zou eerlang de menschen en de daecken,
En tot een kerreckhof en asch en puinhoop maecken
Mijn oud en wettigh erf, en delven al mijn eer
In eenen poel, tot wraeck van Floris hunnen heer:
Om wiens vervloecte dood ick lijde zoo onschuldigh,
- 30 Als yemant lijden magh, doch draegh mijn kruis geduldigh:
Of zoo ick schuldigh ben, en heeft het my gemist,
't Is uit onnozelheid, en zonder argh of list.
Neef Velzen, lang geterght, van eige wraeck geprickelt
En Woerden, hebben my hier listigh in gewickelt,
- 35 En 't schoonste voorgesteld, en eerst de zaeck verbloemt
Met wonderbaeren glimp: maer 'k heb hun wit verdoemt
Zoo dra, als ick verstondt, hoe grif zy zich vergreepen

*Van Velzen was
getrouwd met een
nicht van Gijsbrecht.
Van Woerden was
Gijsbrecht's zwager.*

EERSTE BEDRIJF

[buiten de stadspoort]

GIJSBRECHT VAN AMSTEL

- Het hemelse gerecht heeft zich ten lange leste
Ontfermt over mij en mijn belegerde vesting
En over de arme burgerij; na de gebeden van mijn volk
En hun dagelijks geschrei heeft het de bange stad ontzet.
- 5 De vijand is, terwijl we niet meer op redding durfden hopen,
Zonder slag of stoot uit zichzelf overhaast weggelopen.
Mijn broeder jaagt hen achterna. Ze nemen snel de wijk
En vluchten haastig langs de Haarlemmerdijk.
Zoals de zee voor de wind wegstuift met hoge golven
- 10 Zo zag men vaak ook een kudde wrede wolven
Of felle tijgers vluchten voor de ijselijke schreeuw
Van de koning aller dieren, van de hongerige leeuw,
Om niet levend en wel te worden verslonden
Door het dier dat nog geen prooi heeft gevonden.
- 15 Hoe snel, hoe onverwacht zijn de kansen gedraaid!
Hier, waar het leger was, ligt het hele veld bezaaid
Met wapens en schilden, onthutst van 't lijf gescheurd
Van ingebeelde schrik, en haastig weggesmeten
Om ongehinderd te kunnen vluchten langs de weg.
- 20 Ja, precies op de eerste verjaardag van 't beleg
Wordt de stadsmuur van de lange belegering verlost.
Het hele land zal over onze bevrijding praten.
De Kennemers hadden samen met de Waterlanders
Een dure eed gezworen dat ze te zwaard en te vuur
- 25 Alles zouden vernietigen, de mensen en de huizen;
En tot een kerkhof, tot as en puin zouden ze maken
Mijn oud en wettig grondgebied; mijn eer zouden ze begraven
In een poel, om zo graaf Floris, hun heer, te wreken,
Om wiens vervloekte dood ik lijd, zo onschuldig
- 30 Als iemand maar kan zijn, maar ik draag mijn kruis geduldig:
En mocht ik schuldig zijn, dan heb ik 't niet beseft,
Dan is het uit naïviteit en zonder opzet of list.
Mijn neef Van Velzen, lang getergd, geleid door wraakgevoel
En Van Woerden hebben mij hier listig in betrokken.
- 35 Ze hebben 't te mooi voorgesteld, en hun bedoelingen verhuuld
Met schone schijn; maar ik heb hun plannen veroordeeld.
Zodra ik door had hoe grof zij zich misdroegen